

Artikel uit het bulletin van de
Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis*

(*vzw opgericht in 1963, tot juni 2007 Antwerpse Vereniging voor Bodem en Grotonderzoek)

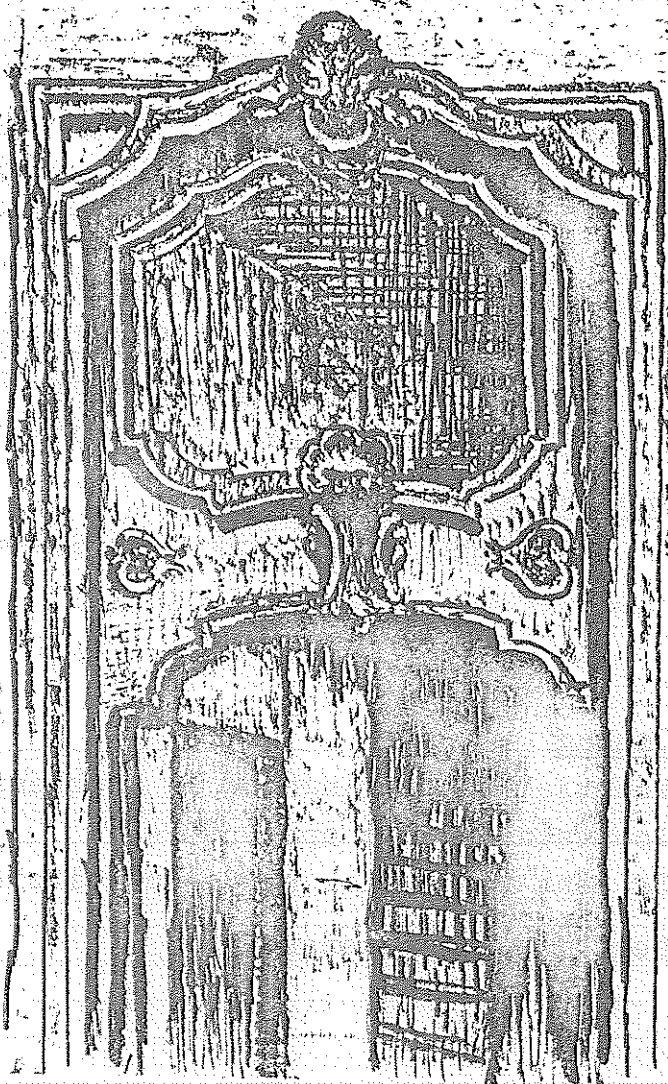
Ackermans, J., 'Gallo-Romeins te Antwerpen', *Bulletin van de Antwerpse vereniging voor bodem- en grotonderzoek*, 1979/1, 1–7.

Download van: <http://www.avbg.be/bulletin.html>
Contact: <http://www.avbg.be/contact.html>

© 2008-2009 Tim Bisschops & Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis vzw. Tekst en afbeeldingen strikt voor persoonlijk gebruik. Publiek of commercieel gebruik enkel mits schriftelijke toestemming van het bestuur van de AVBG.

antwerpse vereniging voor
bodem - en grotonderzoek.

BULLETTIN nr. 1

maandelijkse uitgave
jaargang 1979

Gallo - Romeins te Antwerpen .

Er is in het verleden heel wat geschreven over het al dan niet hier geweest zijn van deze toen machtige invallers. De laatste opgravingen in het Antwerpse hebben onomstootbare bewijzen geleverd, o.a. met in situ aangetroffen afvalkuilen, houten waterputten en een bewerkte Romeinse bodem (zie kaart). Het zou voor mij heel eenvoudig geweest zijn om de samenvatting van de Romeinse vondsten in Antwerpen weer te geven die in het tijdschrift "Antwerpen" van April 1977, nr 1 door Berth Rantz is bewerkt. Daarom wil ik met een eenvoudig artikel aantonen dat vroegere en nogal vage interpretaties tot een ganse polemiek rond de Romeinse aanwezigheid hebben geleid. Als men de geschiedenisboeken over Antwerpen even doorneemt, komt men tot de konklusie dat deze terug opnieuw zou moeten geschreven worden; welbekende historici spraken elkaar in het verleden tegen, zowel van datum als van beweringen.

Heel stoutmoedig was Kan.F.Primis : "Romeinen hebben wij hier niet gekend. Vondsten die een Romeins verkeer, laat staan een nederzetting, zouden aanduiden of doen vermoeden, zijn hier nooit opgedolven noch binnen de primitieve burchtmuur, noch op het verdere Antwerpse grondgebied dezerzijds Potvliet en Schijn".

Wel zou er bewoning geweest zijn op de hogere gronden van Waasmunster, Tielrode, Steendonk en Haasdonk tot Burcht. Alhoewel in Antwerpen dicht tegen de Koraalberg, Romeinse vondsten gedaan zijn, heeft dit topografisch punt geen enkel belang, want bij de rechttrekking van de Scheldekaaimuur in 1878 werd de heuvel van de Burcht afgesneden over een breedte van ongeveer 100m aan de zijde van de nieuwe kaaien. Bij de uitgravingen heeft men niets dan aanslibbingsgrond gevonden, afkomstig van de rivier en vermengd met brokstukken en overblijfsels van bouwwerken op verschillende niveau's die geen enkele twijfel laten bestaan aangaande de kunstmatige vorming. De gehele heuvel, buiten de eigenlijke burcht, vertoonde delen die vandaag nog de naam "Berg" dragen, zoals de Guldenberg, de Koraalberg, de Bloedberg en aan de andere zijde, de Visberg waarop beslag werd gelegd bij de rechttrekking van de kaaien.

De Stuyvenberg is ook een deel van de stad dat kunstmatig opgehoogd werd. Bij het graven van de St.-Michielsbolwerk in 1608 vermelden de archieven dat er Romeins gevonden is, o.a. een kleine sarcophaag, twee grijze onversierde en één grijze versierde vaas, zes olielampjes en twee marmeren bustes, vier stenen met inscripties. F. Primis noemde dit bedriegerij en verklaart verder, aan de hand van de nota uit Mertens en Torfs : "Eerst rond 1684 verspreidt zich de legende van de vondst en we weten minstens van deze stukken dat ze in 1664 vanuit Rome in de collectie van E.E.Valkenisse waren aangebracht, waar hij ze in 1679 voor een verzameling medailles inruilde". Daarentegen beweert P. Genard zouden deze vondsten van St.-Michiels voor een deel geschonken zijn aan Koningin Christina van Zeden door de stadssecretaris in 1654.

En toch zijn beide schrijvers van de Romeinse aanwezigheid overtuigd, want twee blz. verder lezen we : "Een nader bewijs van het verblijf der Romeinen op de Antwerpse bodem komt ons voor in het bestaan van oude wallen, die hij het slechten van de zogenaamde Kronenburgtoren zijn verdwenen. Een gravure uit 1543 is het enige

Gallo-Romeins in Antwerpen

spoor dat van deze wallen is overgebleven. Geen enkel dokument staaft deze bewering.

Op de achtergrond zien wij een bouwvallig complex (?) dat wel Romeins aandoet, met op de voorgrond de nog overeind staande Kronenburgtoren". Nog bedenkelijker wordt het als men leest dat toen bewezen werd dat deze toren in 1145 reeds lang bestond toen men er een Keizerlijke troon opstelde en tot grenspaal van het Romeinse Rijk maakte. Vóór dat tijdstip was het een Romeinse toren zoals er wellicht nog andere op de wallen van de Kronenburg bestonden of bestaan hebben. Maar wanneer en door wie is die aloude Burg op het Kiel gebouwd? Wanneer en door wie werd deze verwoest? Netelige vragen, volgens Mertens en Torfs. Maar bij gemis aan oorkonden en gedenkschriften werd niets stellig bewezen, zodat beide schrijvers zich steunen op gegronde gissingen :

- a. Volgens Tillemont zou Constantinus Chlorus in het jaar 292 de opstandeling Carausius hebben aangevallen en deze burcht tot versterking hebben gebouwd (geen enkele bron bevestigt dit).
- b. Het bouwtype van de Kronenburgtoren benevens de vondsten die daar gebeurd zijn, overtuigen de schrijvers dat de stichter van de burcht de Romeinse tijd beleefde en trekken de conclusie dat de bouw van deze oude vesting tot de eerste drie eeuwen kan gedateerd worden.
- c. Verwoesting van de Kronenburg. Met het verval van het Romeinse Keizerrijk werd ons land herdaadelijk door vreemde barbaarse volken geschonden.

Reeds in de IVe eeuw staken deze volken over de Rijn en verwoesten Romeinse vestingen aan de Maas. In de Ve eeuw deden de Wenden of Wandalen hun verschijning (406), daarna de Franken (420) en daarna de Hunnen van Attila (450).

Heel waarschijnlijk is de Kronenburgpoort bij deze inval der Hunnen verwoest en dit volgens eenparige getuigenissen van Jornandez, Paulus Diaken, Cassiodorus, Gregorius en nog enkele tijdgenoten. Tongeren en Doornik zouden niet de enige steden in België geweest zijn die deze horden over zich kregen; nochtans vond men van dorpen of versterkingen welke er toch moeten geweest zijn, geen enkele melding. Het is waarschijnlijk dat op die plaatsen een klein bouwwerk, zoals de Antwerpse Kronenburgtoren, gemakkelijk door de Hunnen kan vernietigd zijn op hun doortocht.

Deze veronderstelling, hoewel de meest waarschijnlijke, scheen niet gegrond te zijn. Indien keizer Constantinus versterkte vestingen heeft laten bouwen langs de Schelde-oeveren, dan is dit langs de kant van Vlaanderen en niet langs de rechteroever waar de Franken deze zeer vlug zouden hebben afgebroken, tenzij de Romeinen niet bestendig hun vloot gereed hadden op de rivier om hulp te bieden indien nodig; dit is zeker minder waarschijnlijk dan dat de Romeinen een zeer schamele vloot hadden en dat zij zich niet hebben kunnen verdedigen tegen het onheil veroorzaakt door de kapers.

Geen enkel Romeins voorwerp bewijst trouwens hun aanwezigheid op die plaats. Als er dan een kasteel of Romeinse vesting geweest is in de omgeving van Antwerpen, kan het nergens anders geweest zijn dan op de plaats waar zich de St.-Michielsabdij bevond, grafstenen, urnen en dodenlampen die men er in de 17de eeuw gevonden heeft, bewijzen enkel dat ze die plaats uitgekozen hebben om voorbijgangers en zee-lieden te begraven die stierven tijdens hun vaart, omdat het respect en de eerbied voor hun doden hen belette ze in zee te werpen. Deze omstandigheid bewijst niet dat ze hier hun woonplaats hadden en men

Gallo-Romeins in Antwerpen

kan hieruit niet het bestaan afleiden van vestingen of kastelen bij de werf voor de 7de eeuw, vermits we over geen enkel document beschikken dat bewijst dat de bestaande ruines dateren van het einde der 9e eeuw.

Heel zelfzeker schrijft J.B Van Mol over de vondsten aan de St.-Michielsabdij, haalt ook Grammaye en Diercxsens als bron erbij, en volgens hun bewering zou onder de regering van Constantinus Chlorus (einde IIIe -begin IVe eeuw) er een militaire nederzetting opgericht zijn langs de Scheldeboorden op de plaats waar vroeger de St.-Michielsabdij was gevestigd tussen de Kloosterstraat en de Nieuwe Kaaien. Grammaye wist ook nog te zeggen dat er op de plaats van de abdijkerk zich een tempel bevond van Mars, Romeinse God van de oorlog.

J.B. Van Mol meldt ook de vondsten die in 1608 gedaan werden op de gronden van de St.-Michielsabdij maar spreekt bloemrijk over een praalgraf in rose marmer in strenge architecturale lijnen en voorzien van allegorische attributen, o.a. elkaar zoenende duiven. Onderaan de poort van de familietempel vindt men, bewaakt door de bomen van Philemon en Baucis, symbolische uitdrukking gewijd aan de echtelijke liefde in de heidense cultus. Dit beeld is gewijd aan de verheerlijking van Voluntillia Rodine en haar echtgenoot Saphrus. Lijkurnen, waarschijnlijk toebehorend aan de personen van dit dodenmonument, een familieaandenken misschien, dat als vrome herinnering van kinderlijk gevoel dat van heel ver naar de kuststreek gebracht is.

Bovendien heeft men volgens dezelfde schrijver, op dezelfde plaats dodenlampen en tranenkruikjes in gebakken aarde en in metaal opgegraven die duidelijk sporen dragen van een hevige brand.

Verder geeft de schrijver melding van archeologische vondsten uit de oude bedding van het Schijn : een borstbeeld van een krijger met tak van voorjaarsgroen in de hand, waterkruiken voor reinigungsfeesten in marmer en albast.

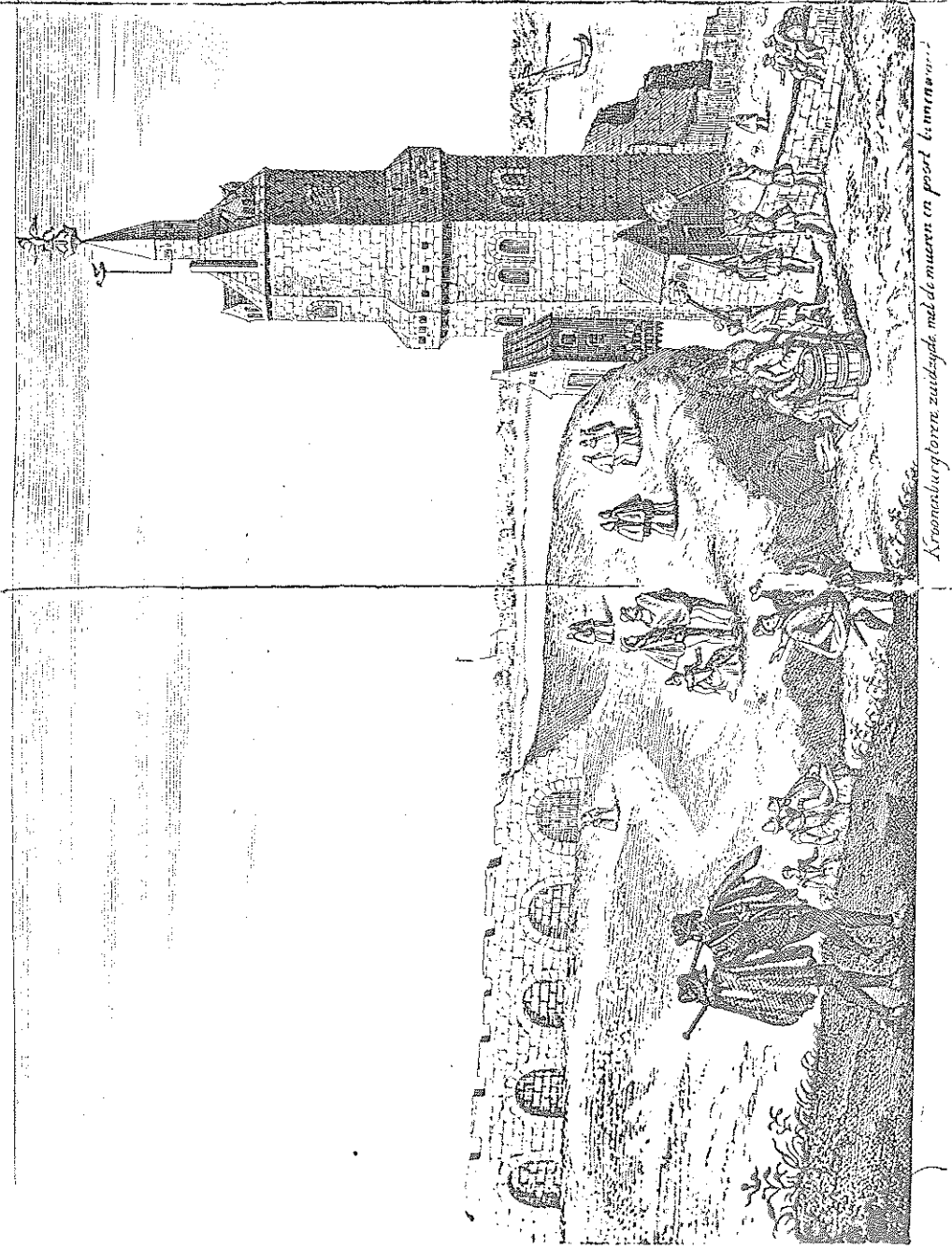
De bestaande beelden van Fabius Rufus en van Sandraudiga bewijzen volgens de schrijver tenminste de doortocht in dit gebied van de erfgenamen van een volk dat in die tijd heer en meester was, een tijd waarin de gekende wereld nog onderworpen was aan zijn verovering en zijn overheersing. En vol overtuiging zegt de schrijver verder, dat vanaf de IIe eeuw de Romeinse Keizer versterkte vestingen liet bouwen langs de Rijn en waarschijnlijk ook langs de Schelde, dit om aanvalen van Germaanse en Bataafse volkeren tegen te gaan. Duidelijk is dat ze een belangrijk gebouw dat opgericht werd op beweeglijk zand van een strand dat bij hoger water voortdurend onder water kwam te staan er zeer bekwame waterbouwkundige ingenieurs nodig waren.

De grond die achterbleef bij laagwaterstand van de Schelde bestond uit poldergrond en aanslibbingszand. Deze rivier, aan wie het Germaanse volk de naam "Skalt" of "zij die bedekt" heeft gegeven, heeft daar waar zij de zeestroming bereikt, een overstromingskracht die niet geëvenaard wordt door de Nijl en de Ganges. Op bepaalde uren verspreidt een enorme hoeveelheid water zich over de aanpalende grond en tovert die plaatsen om in een immense zee. Men beweert trouwens in Kalmthout nog aanslibbingsgrond van de Schelde te vinden. Op de plaats waar de versterkte burcht zou gebouwd zijn, hebben de eerste bewoners de duinen of aanslibbingsgronden van de oude Scheldebedding gebruikt.

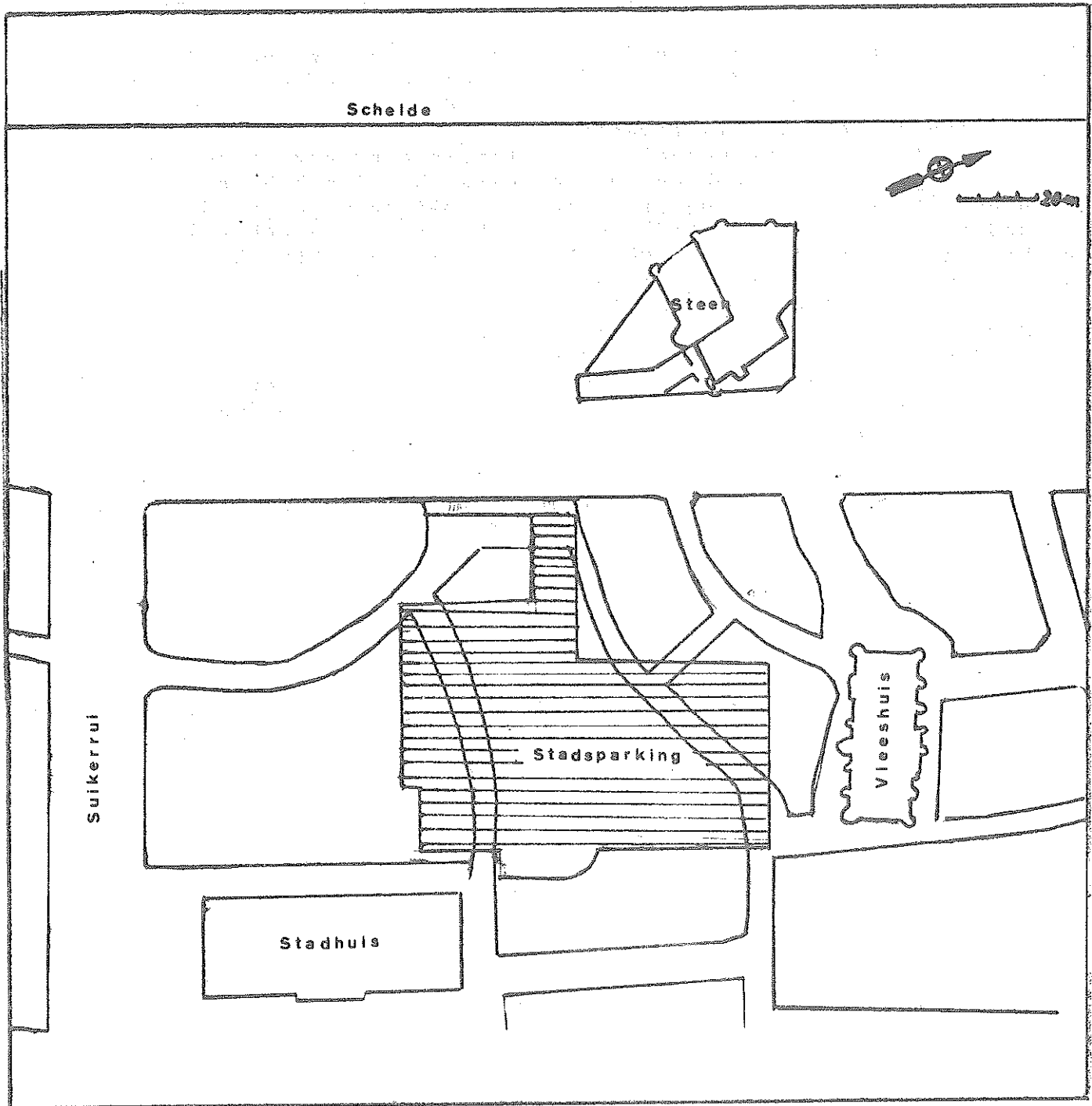
Een "vallum" of paalwerk van 1.200m langs de oever verbond in het Noorden een eiland van 6ha met het vasteland. Het was een groot werk waarvan het uiterste zuidpunt onderbouw kreeg van de nieuwe militaire

1753

Kronenburgertoren zuidzijde met de muuren en poort. L. van der Meer.

Lokalisatie van het opgravingsterrein Antwerpen 1974-1977

Gallo-Romeins in Antwerpen

constructie, In 1545, bij het uitgraven van de fundamenten van het huidige stadhuis, heeft men nog palen opgegraven en balken, waarvan het hout zwart geworden was en verhard in deze moerassige omstandigheden. (1)

Het is waarschijnlijk dat in één van deze ongunstige perioden, de Romeinse vesting in brand werd gestoken en de ingelegerde soldaten vermoord of als gevangenen meegenomen werden door de indringers (alsof men er zelf is bij geweest!).

Als er in Antwerpen vermoedelijk een Romeinse nederzetting moet geweest zijn, moet er ook een weg of wegen bestaan hebben. In de verhandeling van de "Topografie van de Romeinse wegen in Gallië" en onder de titel "Route XXV" beweert Dhr. Victor Gouchet dat de verbinding van Boulogne-sur-Mer (Gesogiacum) naar Utrecht (Trajectum ad Rhenum) "de treinen" op het eerste deel van de spoorlijn Gent-Antwerpen rijden tussen 2 Gallische wegen, de ene bezuiden Lochristi en Zeveneken, de andere over Destelbergen.

Oorkonden van 926 en 964 noemen deze "Thesla".

De weg van Antwerpen naar s'Hertogenbosch (Carte de Ferraris) loopt dwars door de Romeinsheyde, een heideveld, dat de Romeinen van Bononia die te Hoogstraten de steenweg van Bagacum (Bavai) en Trajectum ad Rhenum verenigt.

De meer recente opgravingen nl. in 1952-1961 door Prof. Dr. A. Van de Walle aan hangar 22 in de oude omwalling van de burcht (St.-Walburgiskerk, Mattestraat, aan het Steen en Loco Bezaanhuis) en in 1974-1977 op het terrein gelegen tussen de achterzijde van het stadhuis en de E. Van Dijckkai door de stad Antwerpen, hebben Gallo-Romeinse aanwezigheid aangetoond, in zoverre zelfs dat enkele geschiedkundigen nu met zekerheid hun boek over Antwerpen konden beginnen vanaf de Romeinse periode.

Bij de genoemde eerste opgraving zijn er eigenlijk geen Gallo-Romeinse voorwerpen of constructies in situ gevonden. Aardewerkfragmenten werden aangetroffen in verspreide grondlagen, zodat wel de vraag kan gesteld worden of deze niet van een andere plaats, maar dan wel in de onmiddellijke omgeving, zouden zijn aangevoerd voor eventuele egalisatiewerken. Het aardewerk dat er in werd aangetroffen was merendeels glad en ruwwandig materiaal en in minder mate, maar belangrijk genoeg, Terra-sigillata, belgisch en inheems aardewerk met dateringen van IIe en IIIe eeuw n.Chr.

Bij de tweede genoemde opgraving echter zijn onomstotelijk de bewijzen in situ aangetroffen van de Romeinse aanwezigheid, in kuilen, vierkante waterputten en afvalkuilen, gegraven in de postglaciale dekzanden, (tussen 6m en 7,5m diepte) van het huidige straatniveau, eveneens in de humuslaag, die we de Romeinse laag noemden, naar het groot aantal fragmenten van aardewerk en dakpannen erin aangetroffen, (5m en 5,5m diepte van het huidige straatniveau) alsook sporen van plaggen en spadesteken.

Funderingssproten werden er niet aangetroffen. Niettemin werden enkele volledige en vele fragmenten van tegulae, imbrices en tegels gevonden, die ons het bestaan van het een gebouw in de onmiddellijke omgeving laten vermoeden.

Dit alles doet aan een Gallo-Romeinse nederzetting vermoeden waarvan de onderzochte zone waarschijnlijk de buitenrand is.

Volgens het aardewerk was het onderzochte gebied bewoond vanaf het einde van de tweede eeuw tot in de derde eeuw. Vondsten uit de vierde

Gallo-Romeins in Antwerpen

eeuw ontbreken.

De oudste vondsten uit de post-Romeinse periode zijn aardewerkfragmenten van het Pingsdorf-type (11de - 12de eeuw). Op sommige plaatsen was een gedeelte van de Gallo-Romeinse bodem verdwenen door latere verstoringen. Opmerkelijk is wel het chronologische hiaat tussen de Gallo-Romeinse en vroegste middeleeuwse bewoning.

Wij hopen dat bij andere gelegenheden, zoals grote bouwwerken en uitgravingen een Gallo-Romeinse fundering zou gevonden en onderzocht worden, maar dan moeten we steeds kunnen rekenen op het begrip van overheid en ondernemingen waar niet alleen geld en tijd een rol spelen, maar ook wat respect voor ons verleden.

Waar de dag van vandaag België, met Brussel als spil van de Europese eenheid, nog steeds ver ten achter staat wat betreft de bescherming van ons huidige patrimonium tegenover de omliggende landen, hopen wij dat men het gezegde huldigt "men is nooit te oud om te leren". Maar te laat komen doen we op deze manier in ieder geval.

J. Ackermens.

Noten

(1) Deze bewering stemt overeen met wat er met het hout is onderzocht bij de jongste opgravingen van de ondergrondse parking achter het Stadhuis. Hout, dat constant onder het waterpeil was, bleef bewaard.

Bibliografie

T. Oost. Tijdschrift "Antwerpen" n° 2 juli 1976.
 F. Prims. I jong Antwerpen. Geschiedenis van Antwerpen
 Col Van den Bogaert. Fragments de l'Histoire Primitive des Belges.
 Bulletin van de Paleontologische Vereniging van België, I Deel.
 Taxandria 1959-1960 n° 1-2.
 P. Genard. Anvers à travers les Ages, Brussel 1888.
 F.H. Mertens en Torfs. Geschiedenis van Antwerpen. Eerste deel 1845.
 Histoire des Empereurs Romains.
 E.J. Marshalle. Essai historique et topographique sur l'origine de la ville d'Anvers et ses premiers habitants.
 J.B. Van Mol. Les débuts d'une Grande Ville 1882.
 Annalen van de Academie voor Archeologie van België. 3e reeks, deel VIII, Miraeus, Opera diplom.